



Трудове право; право соціального забезпечення

УДК 364-78:364.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14968727>

**Інклюзивність як принцип соціального захисту осіб, постраждалих
внаслідок збройної агресії**

Шульга Валерія Олегівна

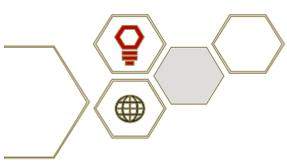
асистент кафедри публічного управління, адміністрування та права, Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 36011, Україна, м. Полтава, просп. Першотравневий, 24, <https://orcid.org/0009-0000-7239-2494>

Єрмак Олександр Олександрович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного управління, адміністрування та права, Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 36011, Україна, м. Полтава, просп. Першотравневий, 24, <https://orcid.org/0009-0001-1885-5520>

Прийнято: 15.02.2025 | Опубліковано: 28.02.2025

***Анотація.** Російська збройна агресія спричинила тяжкі наслідки для українського народу, зокрема, перетворила мільйони українців на вимушено переміщених осіб і біженців, позбавила людей житла та засобів для існування, призвела до тяжких фізичних і психічних травм у військовослужбовців, їх родин та цивільного населення. Все це зумовлює потребу в покращенні соціального захисту цих осіб, у процесі якого принцип інклюзивності набуває особливого значення для забезпечення рівного доступу уразливих категорій до допомоги, економічної і соціальної реінтеграції. Метою роботи є уточнення сутності*



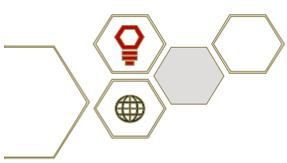
категорії інклюзивності в контексті реінтеграції осіб, які постраждали внаслідок військової агресії рф, та аналіз законодавчих аспектів забезпечення принципу інклюзивності, зокрема проблем, існуючих в межах адміністративного і кримінального процесу. В дослідженні застосовано нормативно-правовий метод, а також методи аналізу та синтезу. В результаті було уточнено поняття принципу інклюзивності в контексті соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Проведено паралель між інклюзивним економічним розвитком та інклюзивністю уразливих категорій населення. Відзначено особливості та складнощі забезпечення інклюзивності постраждалих осіб в умовах війни. Охарактеризовано нормативно-правову базу України щодо забезпечення соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Визначено роль принципу інклюзивності у правозахисному процесі. Розкрито успішні кроки України для інтеграції принципу інклюзивності в межах адміністративного та кримінального процесів, а також окреслено основні проблеми, що виникають у цій сфері. Отримані висновки можуть бути корисними для визначення та мінімізації негативних наслідків описаних у роботі проблем, зокрема, недопущення дискримінації постраждалих осіб.

Ключові слова: принцип інклюзивності, дискримінація, соціальний захист, постраждалі внаслідок збройної агресії, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці.

Inclusivity as a principle of social protection of persons affected by armed aggression

Shulha Valeriia

Assistant Lecturer at the Department of Public Administration and Law, Education and Research Institute of Finance, Economy, Management and Law, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, 36011, Ukraine, Poltava, 24 Pershotravneva Ave., <https://orcid.org/0009-0000-7239-2494>

**Yermak Oleksandr**

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor at the Department of Public Administration and Law, Education and Research Institute of Finance, Economy, Management and Law, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, 36011, Ukraine, Poltava, 24 Pershotravneva Ave., <https://orcid.org/0009-0001-1885-5520>

***Abstract.** The Russian armed aggression has caused serious consequences for the Ukrainian people; in particular, it has turned millions of Ukrainians into internally displaced persons and refugees, deprived people of their homes and means of livelihood, and led to severe physical and mental trauma among military personnel, their families, and the civilian population. This necessitates the need to improve the social protection of these individuals, in the process of which the principle of inclusiveness acquires particular importance for ensuring equal access of vulnerable categories to assistance and economic and social reintegration. The purpose of the work is to clarify the essence of the category of inclusiveness in the context of the reintegration of persons affected by the military aggression of the Russian Federation and to analyse the legislative aspects of ensuring the principle of inclusiveness, in particular, the problems that exist within the administrative and criminal process. The work uses normative and legal methods, as well as methods of analysis and synthesis. As a result of the study, the concept of inclusiveness in the social protection of persons affected by armed aggression was clarified. The paper draws a parallel between inclusive economic development and the inclusiveness of vulnerable population categories. The features and difficulties of ensuring the inclusiveness of victims in war conditions are noted. Ukraine's regulatory and legal framework for providing social protection for persons affected by armed aggression is characterised. The role of the principle of inclusiveness in the human rights process is determined. The successful steps of Ukraine to integrate the principle of inclusiveness within the administrative and criminal processes are revealed, and the main problems that arise in this area are*



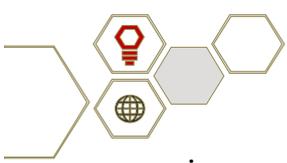
outlined. The conclusions obtained may help identify and minimise the issues described in the paper.

Keywords: *principle of inclusiveness, discrimination, social protection, persons affected by armed aggression, internally displaced persons, military personnel.*

Постановка проблеми. Військова агресія рф спричинила катастрофічні гуманітарні та соціально-економічні наслідки для населення України. Мільйони українців втратили житло, роботу, засоби для існування, тому потребують відповідного захисту з боку держави. Це актуалізує питання забезпечення належного рівня соціального захисту, у якому важливу роль відіграє принцип інклюзивності, що забезпечує рівний доступ осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії, до соціальних гарантій та інтеграції у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії, присвячені численні дослідження українських і закордонних науковців. С. Вородін торкається правового захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії рф. У роботі дослідника проаналізовано основні нормативно-правові документи України, які регулюють правовідносини у цій сфері, а також відзначено недостатню ефективність міжнародного гуманітарного права, адже через відсутність належного механізму контролю не дотримуються Женевські конвенції [1]. О. Охотнікова та К. Коломійчук дослідили проблемні аспекти надання правової допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) [2]. У свою чергу, К. Мітусова акцентувала на питаннях забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії рф, та запропонувала деякі зміни у законодавстві в цій сфері [3].

В низці робіт інклюзивність визначено як один з важливих принципів забезпечення реінтеграції постраждалих осіб. Досліджуючи основні вектори розробки програм відновлення територій, І. Сіліна та В. Оглобліна визначили інклюзивність як комплексну категорію, що охоплює не лише покращення доступу до будівель для людей з обмеженими можливостями, але і стосується

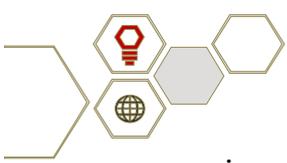


всіх взаємин між владою та населенням [4]. О. Мініна та В. Коваль зауважують інклюзивність серед основних принципів сталого відновлення України [5]. Дослідники розкривають зміст цього поняття через категорії соціальної сталості та реінтеграції ветеранів війни і людей з інвалідністю, а також економічної інклюзивності. Основну увагу в дослідженнях А. Дац і Т. Бурлаєнко та ін. приділено відновленню закладів освіти на постконфліктних територіях. Одним з ключових принципів відновлення доступу до освіти вченими названо інклюзивність і справедливість, що передбачає рівний доступ для всіх дітей, особливо уразливих категорій – інвалідів і ВПО [6; 7]. С. Цимбалюк пов'язує впровадження пріоритету соціальної інклюзії із необхідністю забезпечення соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок війни, особливо військовослужбовців та ВПО [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Пріоритетність принципу інклюзивності для забезпечення рівного доступу усіх категорій населення, у тому числі уразливих, визнано у численних роботах науковців. Водночас, значно менше уваги приділено законодавчим аспектам забезпечення інклюзивності, у тому числі в контексті захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Окремої уваги потребує аналіз існуючих проблем із забезпеченням принципу інклюзивності в межах адміністративного та кримінального процесу. Дана робота прагне заповнити зазначені прогалини у дослідженнях, зосереджуючись на виявленні ключових проблем та недоліків, які ускладнюють дотримання принципу інклюзивності в адміністративному та кримінальному процесі. Врахування виявлених проблем у процесі розробки політики соціального захисту дозволить підвищити ефективність механізмів підтримки уразливих категорій населення, зокрема осіб, що постраждали внаслідок збройної агресії.

Формулювання цілей статті. Відповідно до виявлених прогалин у наукових знаннях, метою роботи є уточнення сутності категорії інклюзивності в контексті реінтеграції осіб, постраждалих внаслідок військової агресії РФ, та



аналіз законодавчих аспектів забезпечення принципу інклюзивності, зокрема, проблем, які існують у межах адміністративного та кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. Формування механізмів захисту прав постраждалих внаслідок збройної агресії рф розпочався задовго до широкомасштабного вторгнення – ще у 2014 році. Вже тоді російська агресія спричинила масштабні руйнування логістичних зв'язків, інфраструктури, людські жертви й обздолила мільйони українців, які тепер потребують особливого захисту. Збройна агресія рф стала фактично основним джерелом порушення прав і свобод людини. Попри те, що на сьогодні винні не можуть бути притягнуті до відповідальності, адже війна триває, усі порушення мають фіксуватися [1].

Воєнні дії спричинили масштабне вимушене переселення людей з власних домівок у більш безпечні регіони або закордон. Безпосередньо після вторгнення найбільш поширеними проблемами вимушено переміщених осіб були встановлення факту народження або смерті, які відбулися на невідконтрольній території, однак згодом фокус змістився в бік трудового та сімейного права. Основні труднощі постраждалих внаслідок збройної агресії пов'язані із реєстрацією як ВПО, відновленням документів, свободи переміщення, захисту прав власності, доступу до житла та інформації [2]. Однією з актуальних проблем також залишається забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії рф, адже захист прав людини у процесі звернення до суду є одним з ключових пріоритетів для держави [3]. Ще одним критично важливим напрямом захисту є відшкодування заподіяної шкоди, зокрема, компенсації за зруйноване житло [1]. Окремої уваги також потребує захист прав і соціальні гарантії військовослужбовців та їх сімей [9].

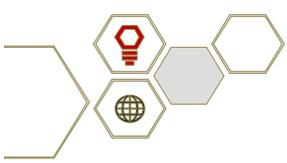
Принцип інклюзивності стосується створення рівних можливостей для усіх громадян щодо доступу та забезпечення основних прав і свобод людини, особливо для вразливих категорій населення. Інклюзивність знаходить свій прояв у всіх аспектах відновлення, в тому числі в соціальній, правовій, економічній та адміністративній сферах. Принцип інклюзивності полягає у



забезпеченні рівного доступу постраждалих осіб до правосуддя, реабілітаційних програм, соціальних гарантій та інших механізмів відновлення незалежно від їхнього соціального статусу, фізичних можливостей та інших соціально-демографічних характеристик.

Сама концепція інклюзивності тісно пов'язана із показниками якості життя населення та економічним розвитком. Принцип інклюзивності можна визначити як один з ключових принципів розвитку, адже він відіграє провідну роль у підвищенні та забезпеченні належної якості життя людей таким чином, щоб її рівень задовольняв усі верстви населення. Інклюзивний розвиток, який є більш широким поняттям, ніж економічний розвиток, охоплює не лише економічні цілі, як-от зростання рівня валового внутрішнього продукту, але і соціальні, зокрема, підвищення якості життя населення та забезпечення людського розвитку. Це досягається, по-перше, через скорочення нерівності та бідності, а, по-друге, залученні якомога більшої кількості населення до участі в суспільному відтворенні. З точки зору пріоритетних напрямів державної політики в цій сфері, варто відзначити інвестиції у людський капітал, модернізацію економіки, підвищення ефективності та справедливості у розподілі суспільного продукту, створення сильних інститутів, прогресивну податкову політику, а також реалізацію активної соціальної політики. У свою чергу, ключовими напрямками соціальної політики для підвищення інклюзивності є створення нових робочих місць, соціальна інтеграція й участь та забезпечення належного рівня соціального захисту – особливо для вразливих категорій населення, зокрема осіб, постраждалих від збройної агресії рф [10; 11].

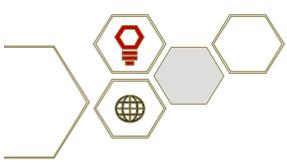
Інклюзивність також тісно пов'язана з глобальним прагненням щодо досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР) Організації Об'єднаних Націй і є одним з ключових принципів ЦСР [12]. Адаптація зауважених цілей, що набула особливої актуальності після виходу Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», створює сприятливі умови для інклюзивного зростання та розвитку і враховує ефективні механізми соціального захисту вразливих категорій населення. Ця доповідь підкреслила особливості розвитку України та



окреслила вимоги до формування державної економічної політики з орієнтацією на економічне зростання на основі базових принципів інклюзивного розвитку, які знаходять відображення у ЦСР. Ці принципи передбачають забезпечення рівного доступу до ринків і ресурсів, забезпечення високого рівня зайнятості, створення неупередженого регуляторного середовища для різних категорій населення, збільшення рівня доходів для уразливих категорій тощо [11].

Підсумовуючи зауважене, можна зазначити, що концепція інклюзивного зростання розглядає усі суб'єкти економіки як унікальні, важливі та цінні для соціуму. Ці суб'єкти мають бути наділені достатніми можливостями для задоволення своїх потреб. Важливими акцентами в контексті інклюзивного зростання є здоров'я та благополуччя населення, забезпечення належної якості середовища, в тому числі з точки зору екології, соціального захисту, доступу до ресурсів, справедливого розподілу благ, недопущення дискримінації тощо [11].

Зауважене вище повною мірою розкриває концепцію інклюзивності, проте фокусується переважно на економічних аспектах соціальної інтеграції. Застосування принципу інклюзивності до осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ, має багато спільного із базовими принципами інклюзивного розвитку, проте налічує певні особливості та складнощі. Одним із найбільших викликів стала масовість вимушеного переселення – після повномасштабного вторгнення мільйони українців опинилися в статусі ВПО, що спричинило необхідність термінових та ефективних заходів для інтеграції цих людей у соціально-економічне життя, що утворило надмірне навантаження на систему соціального захисту [12]. Ще одним критично важливим завданням стає реінтеграція до цивільного життя ветеранів війни, але на сьогодні не було створено єдиної комплексної системи переходу від військової служби до цивільного життя. Позитивним зрушенням у цьому напрямі є впровадження проекту міжнародної технічної допомоги «Підвищення стійкості українців шляхом зміцнення потенціалу психосоціальної підтримки для ветеранів», який передбачав створення спеціалізованих Центрів ветеранського розвитку. Також,

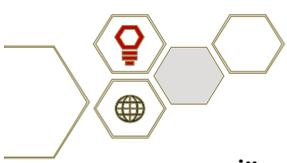


важливим і складним завданням є забезпечення ветеранів, їх сімей та цивільних осіб якісними послугами з медичної і психологічної реабілітації [13].

З огляду на це варто уточнити визначення інклюзії у контексті реінтеграції осіб, постраждалих від збройної агресії рф. У цьому розумінні інклюзивність має фокусуватися на забезпеченні людей, які зазнають ризику соціального вилучення, необхідними можливостями та ресурсами для повноцінної участі у соціальному, економічному та культурному житті. Л. Чвертко запропонувала визначення соціально-економічної інклюзії ВПО як процесу, котрий спрямований на забезпечення прийняття суспільством і залучення ВПО, а також організацію доступу до ресурсів з метою побудови для цієї верстви населення життєвої стратегії успіху та закріплення позитивних життєвих можливостей. Поряд із цим дослідницею зауважено, що успішна інтеграція постраждалих осіб приносить користь не лише цим людям, а і суспільству в цілому [12].

Інклюзивність та усунення процедурних, інституційних і соціальних бар'єрів, недискримінація та запровадження позитивних дій є одними з основних засад державної політики перехідного періоду згідно із урядовим законопроектом «Про особливості державної політики перехідного періоду» (№ 5844-2). Є. Мінакова також пропонує затвердити принцип недопущення дискримінації і забезпечення інклюзивності як один зі спеціальних принципів реінтеграції тимчасово окупованих територій України [14]. Як видно із зауваженого, науковці та законотворці ставлять інклюзивність в один ряд із недопущенням дискримінації. Варто погодитись, що забезпечення інклюзивності вимагає створення ефективних соціальних механізмів, які передбачають забезпечення доступу до широкого спектру соціальних послуг без дискримінації за будь-якою ознакою. Таким чином, особи, які постраждали внаслідок збройної агресії рф, повинні мати доступ до усіх необхідних послуг на умовах рівності.

Торкаючись теми законодавчого врегулювання питань інклюзивності та недискримінації, варто відзначити, що в законодавстві України існують механізми соціального захисту для осіб, постраждалих внаслідок збройної



агресії рф. Правову основу складають декілька законів України, зокрема, прийнятий 15 квітня 2014 року Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [15], який визначає, що відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної постраждалим внаслідок тимчасової окупації, покладається на рф. Того ж року було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [16], який гарантує дотримання прав, свобод та законних інтересів ВПО. До Постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 947 було внесено зміни, що запустили процес надання грошової компенсації особам, чиє житло було зруйноване внаслідок воєнних дій, проте виплати компенсацій було зупинено із початком повномасштабного вторгнення [17]. Після початку повномасштабної війни 20 березня 2022 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [18], а 26 березня 2022 року – Постанову Кабінету Міністрів України № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [19]. Також було внесено зміни до порядку обстеження будівель, пошкоджених внаслідок збройної агресії рф. 23 лютого 2023 року прийнято Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [20].

Зауважені зміни в законодавстві є важливими для реалізації належного соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії рф. Забезпечення житлових прав і безпечних умов проживання є визначальними аспектами інклюзивного підходу до інтеграції постраждалих осіб. Визначені в нормативних актах положення забезпечують точність в оцінці пошкоджень

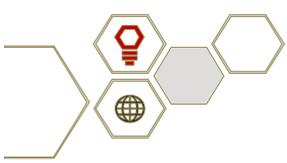


майна та визначенні розміру компенсації, що покращує якість програм підтримки постраждалого населення.

Водночас, процес здійснення реформ має уникати проявів дискримінації, зокрема, у сфері надання соціальних послуг. Недостатня ефективність інтеграції механізмів протидії дискримінації може призводити до порушення прав різних категорій населення – жінок, дітей, осіб з інвалідністю, ВПО та військовослужбовців. Принцип інклюзивності може звести до мінімуму дискримінаційні практики та забезпечити рівність.

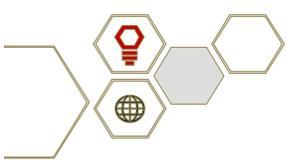
Належне адміністративно-правове регулювання є критично важливим для протидії дискримінації і захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ. Основним документом, що гарантує права людей у цій сфері, є Конституція України. Однак в умовах дії воєнного стану окремі конституційні права можуть обмежуватися. Засади протидії дискримінації закріплюються і в інших національних нормативних актах, зокрема, Законі «Про засади запобігання та недопущення дискримінації в Україні», а також знаходять відображення у міжнародних правових актах, наприклад, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Незважаючи на нормативне закріплення ключових засад протидії і недопущення дискримінації як в адміністративному, так і в кримінальному процесі, присутні певні проблеми, які стосуються недостатньої правової визначеності дискримінаційних дій, браку ресурсів і належної підготовки фахівців, недостатньої ефективності механізмів моніторингу та контролю, недосконалого правового захисту постраждалих, зокрема, особливо уразливих через свій психоемоційний або фізичний стан, високого навантаження на органи влади, які координують діяльність у сфері захисту осіб, постраждалих від збройної агресії, проблем із доступом до інформаційних послуг і комунікацією тощо. Вирішення всіх цих проблем може відбутися шляхом удосконалення адміністративних процедур, упровадження спеціалізованих програм навчання для фахівців і покращення координації між органами влади на різних рівнях. Ці проблеми мають свою специфіку в зауважених галузях права, наприклад,



недостатня правова визначеність дискримінаційних дій в адміністративній сфері проявляється через складність доведення дискримінації під час розгляду скарг на дії органів влади. В кримінальному процесі труднощі можуть виникати через проблеми застосування процесуальних норм, які мають забезпечити належне розслідування та судовий розгляд справ щодо дискримінації. Зокрема, в ході розгляду справ про порушення рівноправності громадян за ознаками расової чи національної належності, релігійних переконань, інвалідності й інших характеристик часто не дотримуються встановлені процесуальні гарантії, які забезпечують належне представництво та захист прав потерпілих. Особливо слід зазначити суперечливість законопроекту № 5488, який, хоч і має важливе значення для протидії дискримінації, передбачає декриміналізацію окремих форм дискримінації і, відповідно, зміну процесуальних норм [6]. Обмеження процесуальної відповідальності за окремі прояви дискримінації може знизити ефективність застосування процесуальних заходів у протидії цьому явищу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах війни, що, окрім прямих загроз життю та здоров'ю, посилює тиск на соціум, поглиблюючи соціальні проблеми. Особи, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ, потребують у цьому сенсі особливої уваги, адже вони пережили не лише фізичні та психоемоційні травми, але і зіткнулися з серйозними соціальними викликами як втрата домівки чи розлучення з родиною. Ці особи складають велику частку постраждалого населення, тому їхній захист має стати одним з ключових державних пріоритетів.

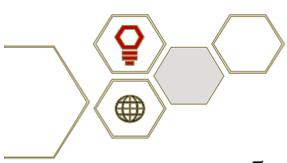
Висновки. Проведений аналіз нормативної бази доводить необхідність пріоритету принципу інклюзивності в системі соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ. Інклюзивність гарантує рівний доступ цієї категорії населення до надання допомоги, а також має забезпечувати реінтеграцію постраждалих до соціальних, економічних і культурних процесів. У дослідженні було відзначено успішні кроки України до забезпечення принципу інклюзивності відносно осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ, зокрема, через прийняття відповідних законодавчих актів. Також було



визначено ключові проблеми, які перешкоджають ефективній реалізації цього принципу в межах адміністративного та кримінального процесу. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку рекомендацій для інтеграції принципу інклюзивності в межах зауважених галузей права, в тому числі в контексті визначення відповідальності за дискримінаційні прояви відносно осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Вородін С. В. Правове регулювання законодавчого забезпечення захисту осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ проти України. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.07> (дата звернення: 07.02.2025).
2. Охотнікова О. М., Коломійчук К. В. Захист прав осіб, постраждалих від конфлікту на сході України: організаційно-правовий аспект. *Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри* : збірник матеріалів I –ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 р.). Вінниця, 2022. С. 106–110. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_vinnicya_10_grudnya_2021.pdf#page=106 (дата звернення: 07.02.2025).
3. Мітусова К. С. Окремі питання забезпечення доступу до правосуддя осіб, постраждалих від збройної агресії. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 678–680. URL: <https://doi.org/10.31733/17-03-2023-678-680> (дата звернення: 07.02.2025).
4. Сіліна І., Оглобліна В. Інноваційність сучасних підходів до формування програм відновлення територіальних громад програмно-цільовим методом. *Управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем* : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2024. С. 109–119. URL: <https://doi.org/10.35668/978-966-518-843-8> (дата звернення: 07.02.2025).



5. Мініна О. В., Коваль В. П. Ключові аспекти повоєнного відновлення України на засадах сталого розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 2 (38). URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-9-20](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-9-20) (дата звернення: 11.02.2025).

6. Дац А. О. Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти) : дис. ... д-ра філософії : 081. Тернопіль, 2025. 213 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/53298/1/Dis_Dats.pdf (дата звернення: 07.02.2025).

7. Відновлення освіти на постконфліктних територіях: зарубіжний досвід та ініціативи України: аналітичні матеріали / Т. І. Бурлаєнко та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 50 с. URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/207/vidnovlennya-osviti-na-postkonfliktnih-teritoriyah_.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

8. Цимбалюк С. О. Соціальна інклюзія в академічному середовищі: роль та напрями посилення. *Забезпечення гендерної рівності та інклюзії в академічному середовищі* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (30 квіт. 2024 р.). Київ : КНЕУ, 2024. С. 304–307. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/45534> (дата звернення: 11.02.2025).

9. Бідник І. (2024). Актуальні питання реалізації соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах дії воєнного стану. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень* : збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 26–29. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058055.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).

10. Бервено О. В. Інклюзивність як системна характеристика в актуальній структурі якості життя. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 1–28 лютого 2020 року). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. С. 14–16.



URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2531> (дата звернення: 17.01.2025).

11. Бобух І. М., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 7. С. 55–70. URL: <https://doi.org/10.15407/vism2018.07.055> (дата звернення: 07.02.2025).

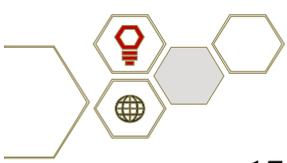
12. Чвертко Л. А. Теоретичні засади соціально-економічної інклюзії вимушено-переміщених осіб. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Умань, 14 листоп. 2024 р.). Умань : УДПУ, 2024. С. 41–44. URL: https://econom.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/ZBIRNYK-TEZ_05.12.2024.pdf#page=41 (дата звернення: 17.01.2025).

13. Басманова А., Грищенко І. Реінтеграція ветеранів і учасників бойових дій та членів їх сімей в цивільне життя на рівні територіальних громад. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»* (Pisa, Italia, October 27, 2023). Pisa, Italia, 2023. С. 35–37. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1268> (дата звернення: 07.02.2025).

14. Мінакова Є. В. Принципи реінтеграції тимчасово окупованих територій України: теоретико-правові аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. Т. 30, № 3. С. 460–469. URL: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.43> (дата звернення: 11.02.2025).

15. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 11.02.2025).

16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 07.02.2025).



17. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 : Постанова Каб. Міністрів України від 10.07.2019 № 623. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2019-п#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

18. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 326 : станом на 20 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

19. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 26.03.2022 № 380 : станом на 23 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

20. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX : станом на 11 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 17.01.2025).